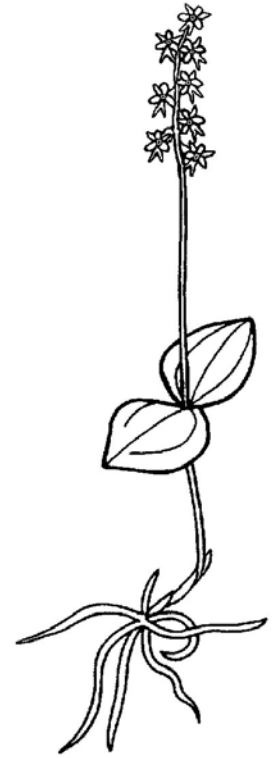

Listéra

2 - 2022

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
37. årgang, 2022, nummer 2

*****

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, a-jhalvo@online.no
Tlf.: 35500135 / 91595087

Styremedlem: Øystein Nilsen, oeysnil@online.no
Tlf.: 93259233

Styremedlem: Christian Kortner, ckortner@online.no
Tlf.: 91894169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, b-halvor@online.no
Tlf.: 35289517 / 91310296

Styremedlem: David Mundal, davmundal@gmail.com
Tlf.: 41229294

1. Varamedlem: Øivind Kortner, okortner@online.no
Tlf.: 91541184

2. Varamedlem: Anne Vinorum, anne@vinorum.net
Tlf.: 35514117 / 95989195

*****

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohagmobil@gmail.com),
Kåre Homble (k.homble@online.no), Kristin Steiniger Vigander (kristvi@gmail.com)

For bilder uten oppgitt fotograf er det forfatteren som er fotograf.

Forsidebildet: Gul nøkkerose *Nuphar lutea* Foto: Egil Michaelsen

ISSN: 0801 - 9460

Listéra for 20 år siden

PLANTER I BIBELEN

Av Arne Abrahamsen

Vi har tidligere trykket tre artikler av Abrahamsen i denne serien – om oliventreet og daddelpalmen (1996, nr. 1), om manna (1998, nr. 2), og om korn og druer (1999, nr. 2).

Nå kommer det han vil fortelle oss om bitre urter, om krydderplanter, om planter som ble brukt i medisinen og om busker og trær. - Red.

Bitre urter

”Med usyret brød og bitre urter skal de spise påskelammet” (4. Mosebok, 9:11), lød Herrens bud. Det var skikk og bruk i Palestina å samle friske urter om våren. Der finnes det flere som er bitre, og de fleste stammer fra korgplantefamilien.

Kornblomst *Centaurea* spp. - korgplantefamilien

Det er særlig en art, *C. cyanoides*, som er aktuell. Bladene ble spist som salat.

Malurt *Artemisia* spp. - korgplantefamilien

Det vokser to arter av *Artemisia* i Israel i dag: enfrøet malurt *A. monosperma* og hvit malurt *A. herba alba*. Den første er en busk som blir plantet ved kysten for å binde sammen sanden. Litt etter litt vil sanden dekke over busken, men nye skudd skyter opp gjennom sanden og binder den enda bedre.

Hvit malurt er en typisk steppeplante som vokser vilt i ørkenområder i Judea, Negev, og Transjordan. I vintermånedene er det bare en treaktig base som synes, men snart utvikles bladene, og i løpet av sommeren vokser det opp en gråaktig plante med tynne stilker og aks med blomsterhoder. Sauer og geiter spiser ikke plantene da de inneholder en del eteriske oljer, men de var blant de bitre urter som ble spist sammen med påskelammet. I Bibelen er malurt beskrevet som en besk plante:

”Se, jeg gir dette folk malurt å ete og beskt vann å drikke” (Jeremias, 9:15).

Hebreerne betraktet den faktisk som giftig. Det hebraiske navnet er la'anak. Som bitter urt, ble den også brukt i medisinen. Rundt omkring i landsbyene i Palestina blir bladene ennå i dag tørket og brukt som middel mot tannpine.

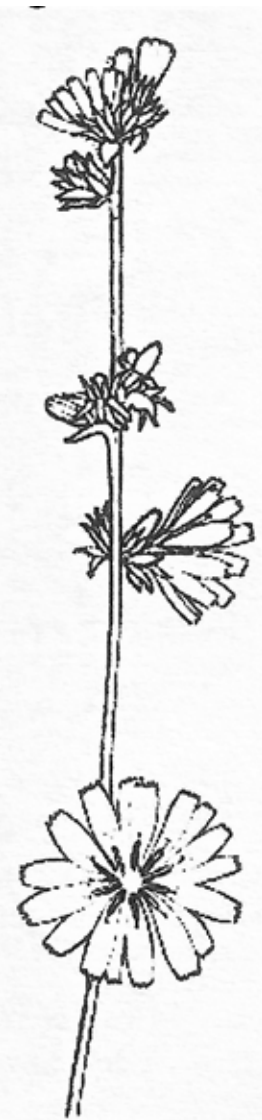
Ekte malurt *A. absinthium*, anvendt ved fremstilling av alkoholholdige drikker, var antakelig en innført art i Palestina.

Sikori *Cichorium* spp. - korgplante-familien

Når bygget begynner å få tegn til moden gulfarge og bygghøsten i Israel nærmer seg, dukker det opp en ettårig plante med himmelblå blomster: dvergsikori *Cichorium pumilum*. I løpet av vinteren har planten dannet en bladrosett hvorfra det vokser opp

en 3/4 meter høy blomsterstengel. De vakre blå blomstene åpner seg tidlig om morgenen og lukker seg allerede klokka 10 om formiddagen, for så å åpne seg igjen tidlig neste dag. Sikori inneholder melkesaft og blir regnet som en bitter urt, og den ble antakelig spist som salat.

Den flerårige arten *C. intybus* (se til høyre, fra Lid) er innført og stedvis forvillet i Norge, men er ingen vanlig plante her. Også hos den åpnes blomstene bare mens solen skinner. En kulturvariant blir dyrket i syd-europeiske land, og av roten fremstiller man et kaffe-surrogat.

KRYDDERPLANTER

Mynte *Mentha* spp. - leppeblomst-familien

Det er sannsynlig at mynten som det refereres til i Bibelen, er gråmynte *Mentha longifolia*, en noe større plante enn de artene vi kjenner til i Norge. I dag er den en av de bitre urtene som blir spist sammen med påskelammet, men i gamle dager ble

den oftere brukt som smakstilsetning i maten, eller sursyltet. Denne ble også brukt som medisinplante.

Dill *Anethum graveolens* - skjermplantefamilien

Dill er en meget gammel kulturplante, og den har lenge vært dyrket i Palestina. Det er frøene som blir brukt til matlaging, særlig i sursyting. Frøene inneholder en blekgul eterisk olje med skarp lukt. Ved destillering ble det fremstilt dillvann, som ble brukt som medisin.

Anis *Pimpinella anisum* - skjermplantefamilien

Anis er en av de kulturplanter som Matteus nevner at det ble krevd tiende av.

”Ve eder; I skriftlærde og fariseere, I hyklere, I som gir tiende av mynte og anis og karve, og ikke enser

det som veier tyngre i loven: rett og barmhjertighet og trofasthet!” (Matteus 23:23).

Anisfrøene inneholder anethol eller aniskamfer og kaltes søtkrydder; de ble brukt til å gi smak og aroma i maten, f.eks. i brødet. Også i medisinen ble de brukt.

Spisskommen *Cuminum cyminum* - skjermplantefamilien

Det hebraiske navnet er cammoïn eller kammon. Det er en ettårig plante som hører hjemme i Egypt, Syria og Etiopia. Som medlem av skjermplantefamilien er den i slekt med karve, men frøene er nesten dobbelt så lange som hos karven. De ble brukt som smakstilsetning i både kjøtt- og fiskeretter, og også i brød og kaker. Hos oss er de kjent fra nøkkelosten. I gammel tid ble frøene knust og brukt som bedøvelsesmiddel ved operasjoner, men også som blodstillende middel.

Koriander *Coriandrum sativum* - skjermplantefamilien

Dette er en av de eldste kulturplantene vi kjenner til. Det hebraiske navnet er gad, og planten vokste vilt i Palestina, Syria og Egypt. I frisk tilstand har bladene en ubehagelig duft, men de ble brukt som smakstilsetning i supper og i vin. Frøene har en spesiell aromatisk smak og de ble brukt i bakverk og som medisin – mot mageplager. I Bibelen er den ofte nevnt i forbindelse med manna, som skulle ligne korianderfrø.

Til venstre: frø av *Cuminum cyminum*,
a. lengdesnitt, b. tverrsnitt.

Til høyre: frø av *Coriandrum sativum*,
a. lengdesnitt, b. tverrsnitt.

Fra boka „Plants of the Bible” av Harold N. Moldenke og Alma L. Moldenke. 1986 (© 1952).

”Og israelittene kalte det manna; det lignet korianderfrø, det var hvitt, og det smakte som honningkake” (2. Mosebok, 16:31).

Safran *Crocus* spp. - sverdlilje-familien

Safran er produktet av arrene fra flere krokusarter som vokste vilt i Palestina, men det er sannsynligvis den ekte safrankrokus *Crocus sativus* som Salomo synger om i Salomos høysang, 4:14. Det hebraiske navnet på planten er karkôm mens selve produktet heter på arabisk za`farân, som betyr gul.

Safran ble anvendt i parfymer, blandet i vin, og tilsatt som fargestoff i mat. Den ble også brukt i medisinen som stimulerende middel og mot kramper. Det var en meget kostbar vare, og den ble derfor ofte forfalsket.

Vinterkrokus *Crocus hyemalis* ble også brukt til safranfremstilling. I Israel vokser også en krokuslignende plante, høstkrokus *Colchicum autumnale*, men den inneholder giften colchicine.

MEDISINSKE PLANTER

Rute *Ruta* spp. - rutefamilien

Rute *R. chalepensis* og *R. graveolens* nevnes både i Det gamle og Det nye testamente. Den første arten vokser vilt og er den vanligste og antakelig den som omtales i Det gamle testamente, siden det ikke nevnes at den ble beskattet. I følge talmudisk lov skulle alle dyrkede planter betales

tiende av. Derfor vet man at det er en dyrket art som nevnes i Det nye testamente, sannsynligvis *Ruta graveolens*.

”Ve eder, I fariseere, I som gir tiende av mynte og rute og alle slags maturter, og ikke spør etter rett og kjærlighet til Gud” (Lukas, 11:42).

Rute er en flerårig halvbusk eller urt. De nedre skuddene er treaktige, og hele planten har en ubehagelig stram lukt. Den ble høyt verdsatt som medisinsplante. Den skulle faktisk hindre at man ble smittet av pesten! Mot andre sykdommer var den også virksom, den skulle lege stikk av bier og skorpioner, ja til og med bitt av slanger.

Kolokvint *Citrullus colocynthis* - agurkfamilien

Kolokvint er en vanlig slyngplante i Middelhavsregionen. I Palestina dekker den store arealer på tørre, sandige sletter ved Middelhavet og også ved Røde- og Dødehavet, blant annet. Den runde frukten er av farge og størrelse omtrent som en appelsin, men den har gule og grønne flekker på det glatte skallet. Inni er fruktmassen bløt og svampaktig, smaker intenst bittert og er giftig.

Vi kan lese i 2. Kongebok, 4:39-40 om en gang da det var hungersnød i landet, og Elisa ba en tjener om å koke en rett til hans disipler. Da gikk mannen ut og fant en slyngplante, sanket de ville gresskarene, kom hjem og skar dem opp i matgryten ”*ti han kjente dem ikke*”. Da disiplene

skulle spise av retten, skrek de opp og sa ”*Det er død i gryten du Guds mann! Og de kunne ikke ete.*”

I medisinen ble kolokvint brukt som et kraftig avføringsmiddel. I pulverform ble den brukt som middel mot møll.

Alrune *Mandragora officinarum* - søtvierfamilien

Denne slektingen av tomat, potet og tobakk er ganske alminnelig i Middelhavsområdet. Det hebraiske navnet er dudâim. Den stilkløse blomsten, og senere frukten, sitter i midten av den store bladrosetten. Frukten er spiselig, selv om planten er mildt giftig.

Det fins vel knapt noen annen

plante det er knyttet så mye overtro til, mest på grunn av roten, som kan ligne en menneskeskikkelse. Avtrekk av roten ble brukt som rensende middel og også som narkose. Man mente at frukten hadde vellystvekkende kraft og kalte den derfor for kjærlighetseple.

BUSKER OG TRÆR

Hvitgyvel *Retama raetam* - erteblomstfamilien

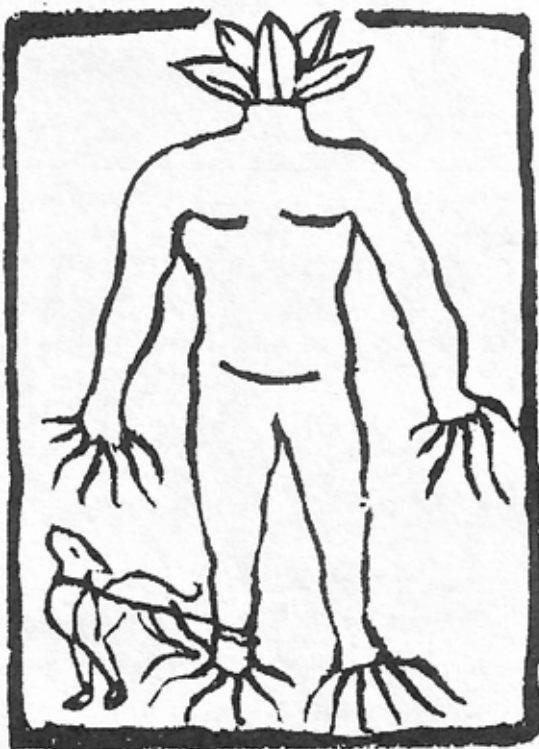
Det hebraiske navnet er rotem eller ritmah. Dette er en typisk ørkenplante, med tynne grener og dype røtter. Den kan bli en kraftig busk, én til fire meter høy, og den er et vakkert syn fra januar til mars når den står dekket av rosa-hvite blomster. Mange steder er det den eneste planten som tilbyr skygge i ørkenen. Vi leser om Elias:

”...og selv gikk han en dagsreise ut i ørkenen; der satte han seg under en gyvelbusk...” (1. Kongebok, 19:4).

I Salme 1, 20:4 hører vi om ”*glør av gyvelbusken*”, Veden til denne busken var viktig brensel for dem som ferdes i ørkenen. Og trekull laget av gyvelved var en ettertraktet handelsvare.

Myrt *Myrtus communis* - myrtfamilien

Myrt var en av de tre vekstene, sammen med hvete og dadler, som Eva og Adam fikk ta med seg da de ble jaget fra Edens hage. Den har alltid vært et symbol på fred, glede

Fra boka „*Plants of the Bible: and how to grow them*” av Allan A. Swenson. 1995.

og ro. På hebraisk heter den hadas og den ble brukt til høytidelighetene ved Tabernakelfesten.

”Gå ut på fjellene og hent løv av plantede oljetrær og av ville oljetrær og av myrter og av palmer og av andre løvrrike trær og gjør løvhytter av dem, slik som foreskrevet er!” (Nehemias bok, 8:15).

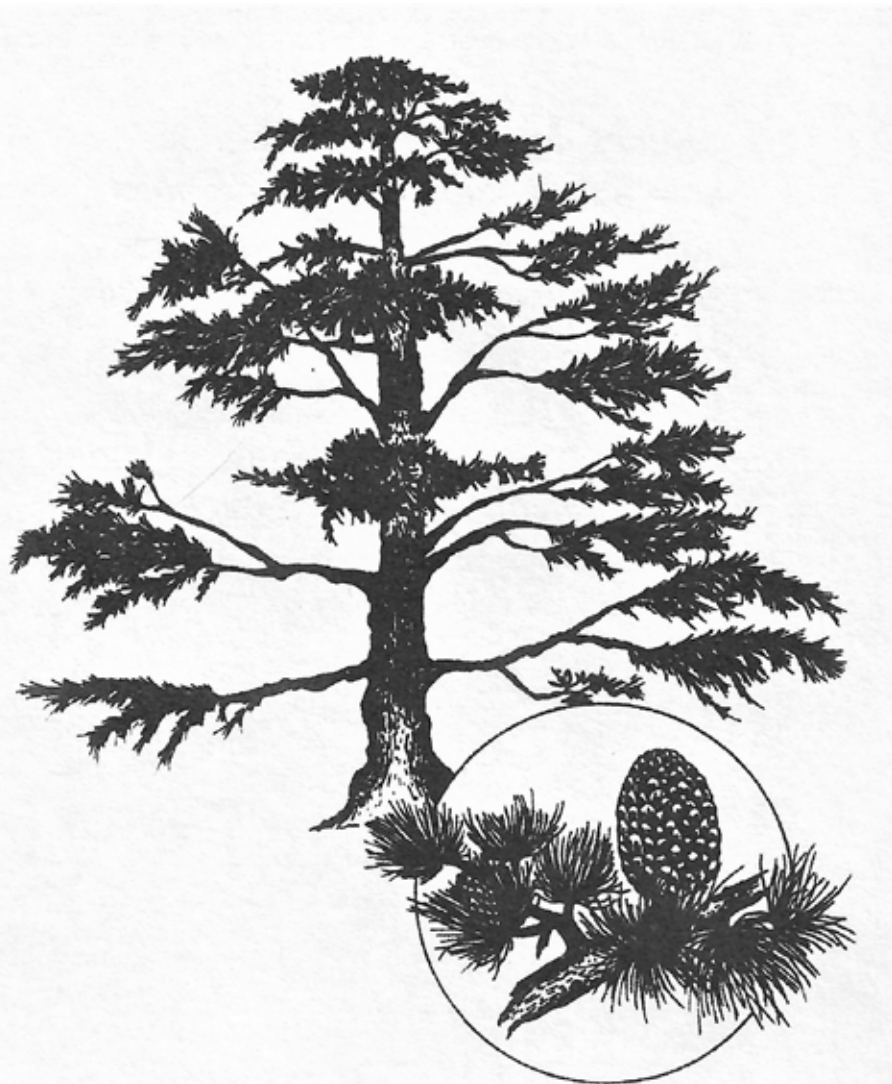
Myrt er en eviggrønn busk opp til fem meter høy med læraktige velluktende blader, hvite blomster og sorte bær. Den er alminnelig utbredt i Palestina, særlig omkring Betlehem, Hebron og skråningen av Taborfjellet. Bladene, blomstene og bærene ble brukt til parfumer og aromatiske oljer. Av bærene laget man også vin.

Seder *Cedrus libani* - furufamilien

Dette er den berømte libanonseder som er nevnt hele 70 ganger i Bibelen. På hebraisk kalles den erez eller ahrahzim, og det er ingen tvil om hvilken vekst det er snakk om. Det er et mektig nåletre, opptil 35 meter høyt. Yngre eksemplarer har form omtrent som en gran, mens hos eldre flater toppen seg ut, og sidegrenene blir stadig større og sprer seg horisontalt. De vokste, som navnet tilsier, på fjellsidene i Libanon, også på Taurusfjellene i Lilleasia, men ikke i selve Palestina.

På grunn av treets størrelse og av vedens varighet var det ettertraktet som byggemateriale, et kostbart sådant, brukt i Davids og Salomos tid til både stolper, bjelker og bordkledning i kongelige palasser og templer, men også til skipsbygging. Salomos tempel er nøyaktig beskrevet i første Kongebok:

Således bygget han huset, og da han hadde gjort det ferdig tekte han

Fra boka „Plants of the Bible: and how to grow them” av Allan A. Swenson. 1995.

det med bjelker og med sederplanker i rader... Han klædde husets vegger innentil med sederbord; fra gulv og helt opp til loftsbjolkene klædde han huset innentil med tre. Innvendig var huset prydet med utskjæringer i sedertre - kolokvinter og utsprungne blomster. Alt sammen var sedertre; der var ingen sten å se. (1. Kongebok, 6:9,15,18)

På grunn av sin varighet ble veden brukt av de gamle egypterne til mumiekister, og treet har fortsatt å

være ettertraktet gjennom tidene, slik at det nå er få igjen av den ville bestanden.

Ifølge legenden, sendte den døende Adam sin sønn Seth til Edens hage for å be englevokteren om noe av sevjen fra "livets tre". I stedet gav engelen ham en liten kvist, som siden ble plantet på Adams grav. Treet som vokste opp, hadde tre grener - den ene var syypress, den andre seder og den tredje oliventre. Det fortelles videre at det var dette treet som Jesus ble korsfestet på.

*Emblem fra Hohberg's Psalter Davids (1680).
Fra Plants of the Bible, Harold N. Moldenke og Alma L Moldenke. 1986 (© 1952)*

Appendiks

Bildene nedenfor er ment som et lite apropos til artikkelen ”Planter i Bibelen”, og alle er tatt fra boka *Kryddervekster* av Sven Gréen med illustrasjoner av Lena Jurdahl-Norborg. Oslo 1976.

Safran, se s. 19.

Dill, se s. 18.

Koriander, se. s. 19.

Anis, se s. 18.

PRESSEKLIPP

Telemarksavisa, mandag 4. juli 2022

VERSTINGPLANTE DUKKET OPP IGJEN

LARS RAVN
lars.ravn@ta.no

SKIEN: Det føres en kamp for å utrydde den beryktede planten i Skien, men den vender stadig tilbake.

For noen år siden kunne AT skog melde at det hadde dukket opp Tromsøpalme like ved deres bygg i Ole Cudriosgate 25.

Den gang rykket kommunen raskt ut og fjernet forekomsten av planten.

Men nå kan skogeierselskapet melde at verstringplaneten har kommet tilbake.

Saften fra planten er giftig og inneholder stoffer som har en irriterende effekt på huden. Denne effekten blir forsterket ved sollys, og i verste fall kan det føre til store væskefylte blemmer og sår.

Den kan helt klart gi store utslett på armer og bein. Så denne planten må fjernes skikkelig, sier driftsansvarlig for park i Skien kommune, Trond Farsjø.

Svært alvorlig

AT skog har altså sendt meldingen om planten til Skien kommune. Men det er Grenland landbrukskontor som har ansvar for å håndtere slike henvendelser fra publikum. Det opplyser Farsjø da TA møter ham like ved den beryktede planten.

Selv er Farsjø utdannet anleggsgartner og har god kjennskap til denne planten. Dessuten har han fjernet planten et annet sted i kommunen tidligere.

Når vi får meldinger om denne planten, tar vi det i aller høyeste grad på alvor. Da tar vi på oss fullt verneutstyr for å slippe å få brennmerker. Og vi leverer planten på deponiet i Bjorstaddalen når vi fjerner den. Den må forskriftsmessig leveres der, sier Farsjø.

Sår som ikke forsvinner

Hos Grenland landbrukskontor får TA til slutt tak i deres egen ekspert på Tromsøpalme og andre fremmedarter i norsk natur. Hun kan fortelle at det dreier seg om Kjempebjørnekjeks, ikke Tromsøpalme.

Det er Kjempebjørnekjeks vi har her i Skien. Men mange kaller det Tromsøpalme. Det er to forskjellige arter, men de har den samme giftige saften. Og det er egentlig

ALVOR:- Når vi får meldinger om denne planten, tar vi det i aller høyeste grad på alvor, sier Trond Farsjø i Skien kommune. Her nedenfor AT Skogs bygg i Ole Cudriosgate.

den samme ufyselige planten, sier landbruksrådgiver Marion Lukkari Arnesen.

Hvorfor er den så ufyselig?

Saften fra planten er farlig når man blir eksponert for sollys. Da kan man få tredjegrads forbrenning, som også kan være tilbakevendende. Sårene kan dukke opp på samme sted flere år på rad og nesten bli kroniske.

Akkurat det skjer sjelden, men det kan forekomme, svarer hun.

Håp om utryddelse

Landbruksrådgiveren har allerede fjernet en del kjempebjørnekjeks ved bygget til AT Skog. Og hun skal snart fjerne resten av det

som vokser i området. Jeg tar med verneutstyr og kjører ut senere i dag, forteller Arnesen. Ellers har Grenland landbrukskontor to faste runder i året, hvor de drar ut og sjekker situasjonen for denne planten i Skien.

I fjor fjernet vi slike planter ved åtte steder i kommunen. I år var det fem steder hvor det fortsatt var forekomst av planten, forteller hun.

Dere klarer altså å bekjempe planten, sakte, men sikkert?

Ja, det er ikke veldig stor utbredelse av planten i Skien. Det er tredje året vi fjerner den nå. Vi håper at vi har utryddet den helt i Skien innen noen år. Men det er selvfølgelig bare et håp, svarer hun.

GJENBRUK AV TURREFERAT

Tore Granly

Jeg var innom julemøtet til Telemark botaniske forening i 2017 som et ganske ferskt medlem. Der fikk vi referatet fra årets sommertur, som var til Gotland. Turreferatet var en flott liten trykksak. Den ble bladd i mange ganger den vinteren. Referatet inneholdt ikke bare hvor deltakerne hadde vært, men også hva de fant på hvert sted. Så her var det lagt ned et stort stykke arbeid som bør mere fram i lyset. På hjemmesiden til TBF ligger

det mange referater som kan være interessant å studere hvis en vil ha noen reisemål. (<https://www.miclis.no/tbf/ekskursjoner.htm>)

Om meg selv og min hobby

Uten å ha den store interessen for blomster eller natur valgte jeg naturfaglinja på gymnaset. Det var vel heller kjemi jeg lurte litt på. Ved hjelp av min bror, som var ivrig lærerstudent den gangen, ble jeg litt hekta på å presse planter. Kravet på

Forfatter med kveldsaktivitet

skolen var 150 stk, men jeg passerte ca 400 da jeg gikk ut. Det aller meste av den kunnskapen forsvant i løpet av de nesten 50 åra det gikk før jeg kikket på dette igjen. Høsten 2016 ble jeg AFP-pensjonist og måtte ha en hobby, og jeg likte å ta bilder og være ute. Så da endte jeg opp med å oppfriske blomsterinteressen. Siden dette da var ganske nytt for meg så fant jeg selvsagt mange blomster på Gotland jeg like gjerne kunne ha funnet i skogen hjemme.

Johannesnøkler *Orchis militaris*

Kruttbrenner *Neotinea ustulata*

Smaltimian *Thymus serpyllum serpyllum*

Åkermarimjelle *Melampyrum arvense*

Kløverert *Tetragonolobus maritimus*

Stor skogfrue *Cephalanthera damasonium*

Solrose *Helianthemum nummularium*

Blodmarihand *Dactylorhiza incarnata cruenta*

Markmjelt *Oxytropis campestris*

Til Gotland

Så jeg satt med turreferatet og googlemap og fant ut hvor deltakerne fra TBF hadde vært, og planla en tur til Gotland. Våren 2018, på omtrent samme tid av året, dro fruen og jeg på tur til Gotland. Vi ankom Visby med ferja 26. mai. Vi leide en ferieleilighet i Gnismård, et par mil sør for Visby.

Allerede ankomstdagen fant jeg ved leiligheten storarve og knollsoleie. Neste dag var vi en tur innom Visby og der fant jeg selvsagt gul lerkespore, siden ruinene er helt fulle av denne arten. For meg var dagens mål Liste Änger, Hammars, som ligger på vestkysten, og på vei dit fant jeg både svalerot og kubjelle.

Liste Änger var som en gottebutikk for en blomstesamler. Rett innenfor gjerde fant jeg griseblad. Etter et lite stykke kom jeg fram til engene hvor det bare var å krabbe rundt med kameraet. Her er orkidélista den dagen: Søstermarihand (både rød og gul), johannesnøkler, hvit skogfrue, kruttbrenner, brudespore og nattfiol. I tillegg fant jeg også melnøkleblom, tettegras, bredmyrull og hundetunge. Så det var en fornøyd kar som om kvelden kunne koble opp PC-en og sjekke bildene og resultatet.

Tredje dagen dro vi til Hoburg helt syd på øya. De fleste drar vel hit for å se de forskjellige fjell/stein-formasjonene og den mest kjente er Hoburggubben. Men jeg

var mere rundt og fotograferte ting på bakken. Disse plantene kom inn i min samling der: krok kjørvel, nikkesmelle (har funnet mengder av disse i Norge etterpå), krabbekløver, fargemyske, bulmeurt, smaltimian, gråmure og murburkne. Og på en tur senere på dagen i nærområdet blei lista supplert med markkarse, byreseda og åkermarimjelle.

Fjerde dagen utforsket jeg området mellom Gnisvärd og Klintehamn. Målet var vel Klinteberget, men jeg hadde sett meg ut noen flere plasser. Så underveis fant jeg kløverert, ballastsoleie og musekløver, og på Klinteberget fant jeg kaprifol og stor skogfrue. Målet var jo stor skogfrue. Senere på dagen tilbake i Gnisvärd fant jeg musestarr og askerstorkenebb.

Femte dagen dro vi nordover og stoppet på Bräntings haid ved Rute før Fårösundet. Våren hadde vært veldig tørr dette året, og dette området så veldig tørt ut, men det var mye blomster allikevel. Etter en runde på Bräntings haid blei lista supplert med kuleblomst, alvarsgrasløk, narmarihand, engmarihand og blodmarihand.

Turen fortsatte videre til Fårö, og vi besøkte Langhammars med de store steinene. Det blåste voldsomt, så det dempet nok noe av lysta til å lete etter blomster. Fangsten her på øya blei solrose, toppblåfjør og vaid. Og på vei hjem kjørte vi bortom Anga prästänge, en eng med masse flotte blomster, men dessverre så var det også store mengder med mygg der. Der var mange flotte orkidéer,

men ingen nye, og siden myggen var veldig hissig blei det bare en kort tur rundt der i all hast. Resultatet blei bare noen kjente norske blomster jeg enda ikke hadde fått rota meg til å finne: storengkall, firblad og maiblom.

Sjette dagen, som var den siste hele dagen på Gotland, tok vi en tur til Närsholmen på vestkysten. I en turistbrosjyre hadde jeg sett et flott bilde av Adam og Eva sammen, eller på norsk: både rød og gul søstermarihand sammen. Disse var helt avblomstret, men et fint område var det og turen var på ingen måte forgjeves. Det jeg ikke visste var at her blomstret markmjelt, og det var eneste plassen på Gotland. I tillegg fant jeg hårsveve og svensk asal. Senere på dagen ble det nok en tur ned til stranda der vi bodde og der fant jeg strandtimotei.

Så var den ferieturen over, men vi tok en tur oppom Høgklintområdet på vei til ferja, og der fant jeg gåsefot. Vi var heldige med været denne uka, og fruen var med på de fleste av utfluktene mine. Hun satt tålmodig og ventet mens synåla gikk flittig, eller hun gikk litt rundt i området.

Jeg hadde nok funnet mange orkidéer også uten ruteforslagene fra TBFs turreferat, siden de sto "overalt" langs veiene og på de fleste plassene jeg var innom var det mye orkidéer, men siden ingen var nye, ble de ikke nevnt her. Turreferatet var til stor hjelp og inspirasjon for meg og gjenbruk anbefales på det varmeste.

PØLSTARR *Carex mackenziei* V.I. KRE CZ. OG GRUSSTARR *Carex glareosa* WAHLENB.

To starrarter det er verdt å se etter i Telemark og Vestfold.

Roger Halvorsen

Når det gjelder en del av mine ”gamle plantefunn”, tenker jeg ofte i takt med Sven Ingvars store hit ”Det var i vår ungdoms fagraste vår,” men siden denne historia som følger fant sted 1.7.1993 da TBF var godt etablert, ”Stråforeningen”, den med gras og starr på hjernen, var mer enn en drøm og ”fagraste vår” for lengst var en saga blott, passer det kanskje bedre med frasen ”Det var en gang...”.

Jeg hadde en gang et litt muntert slagord for ”Stråforeningen”: ”Starr er gøy!” Hver gang det var mulig å leve opp til dette, var da det dukket opp en ny og spennende starr. Så dukket det opp en opplysning om en helt ukjent starr. Jeg fikk et eller annet sted høre et rykte om at det skulle vokse pølstarr *Carex mackenziei* inne ved Ønna, den gamle fangstplassen for østers innerst i Langangsfjorden. Eller kanskje leste jeg om det i en eller annen rapport?

Nordhagen (1940) kalte arten norsk starr (*C. norvegica* Willd. = *Mackenziei* Krecz.), og hos Lid (1944) har den navnet noresgstor. På svensk kalles den også for norskstarr.

Carex mackenziei Pølstarr, Sørfold kommune
22. juli 2007. Foto: Norman Hagen

Ønna

Ønna er navnet på den innerste delen av Langangsfjorden i Porsgrunn. Det er et gruntvanns- og våtmarksområde med mange kvaliteter. Her finnes strandenger (som snart er gjengrodde) og sumpvegetasjon, et mer og mer uvanlig innslag i Grenlandsnaturen. Her vokser det sjeldne planter, det er rasteplass og hekkeplass for en rekke fuglearter. Bekken som kommer oppe fra Viersdalen og Solli renner ut i pollen og danner et

brakkvannsområde. Bekken er både gytebekk og oppvekstområde for fisk, og fra gammelt av var pollen en god fiskeplass for ørret. I tidligere tider hadde mange en levevei av å plukke østers her.

Området blei undersøkt i forbindelse med vurdering av områder med havstrandsvegetasjon i 1980 og ansett som verneverdig, men det blei dessverre ikke noe vern av området. (Se *Grenlandsboka* side 215.)

Kanskje det var i denne rapporten jeg første gang ”fant” pølstarren?

Juli 1993

Det er nok sannsynlig at det var, etter å ha lest resultatet av nettopp denne rapporten, det som førte mine vandringer til Langangen og Ønna i juli 1993. Her skulle det vokse både dvergsivaks *Eleocharis parvula* og en starr jeg bare hadde sett navnet på i Johannes Lids ”evangelium”: Pølstarr (eller pøylestarr om du vil) *Carex mackenziei*.

I Artskart står det om min innsamling:

”Ønna i Langangen, Porsgrunn i Telemark. På V-sida helt innerst, 4-5 steder i strandenga innafor havstarrbeltet.”

Jeg husker det som det skulle være i dag. Tuene var gulgrønne med flate blad, 2-4-mm breie. De var glisne og akssamlinga avlang der toppakset utmerket seg ved å være det eneste som hadde hannblomster som satt nederst på akset.

Pølstarr er relativt vanlig langs kysten fra Møre til Øst-Finnmark,

spredt fra Ulvik til Møre og med noen få forekomster i Rogaland og Agder, for så å dukke opp igjen på en rekke lokaliteter fra Aust-Agder, rundt Oslofjorden og ned til svenskegrensa. Det finnes dessuten et ytterst lite antall innlandslokaliteter i Sør-Norge.

Pølstarr i Telemark og Vestfold

Antall lokaliteter i Telemark og Vestfold er ikke spesielt mange, men forekomsten i Ønna er besøkt en del ganger blant annet av medlemmer i TBF. Undersøkelsen av området blei foretatt av Hans Aksel Haugen i 1980, og den siste observasjonen blei gjort av Ole Bjørn Braathen i 2018. Det burde altså være mulighet for å finne pølstarr ennå ved Ønna.

En annen lett tilgjengelig forekomst er å finne i Bamble ved Åby-elvas utløp hvor Johan Dyring samla den 19. juli 1907. Hans Axel Haugen fant den igjen i 1980 på sørsida av utløpet, og her er området blitt verna som naturreservat.

I Vestfold er forekomstene flere. Den er samla flere ganger på Brunlaneset og finnes meget spredt nord til Svelvik (som nå er blitt en del av Drammen kommune og Viken (Buskerud)). Flere av disse funna er gjort tidlig på 1900-tallet. Ved Svelvik er den samla på stranda ved Homannsberget, på nordsida av Bokerøya sør for Svelvik sentrum.

Da er en ikke langt unna den neste starrarten som skal omtales her, **grusstarr *Carex glareosa***.

Carex glareosa Grusstarr, Gildeskål kommune 19. juli 2010. Foto: Norman Hagen

Grusstarr i Vestfold

En knapp kilometer sør for Homannsberget ligger naturreservatet Bokerøya, og bukta mellom disse kalles også Homannsbukta. Bokerøya naturreservat omfatter et større gruntvannsområde med et rikt fugleliv. Naturreservatet grenser i nord opp mot det som egentlig er kalt Bokerøya. Dette er et større område med strandenger med en rik og spennende strandengvegetasjon. På disse engene finnes det gode bestander av dvergtusengyliden *Centaurium pulchellum* og orme-tunge *Ophioglossum vulgatum*. Om du på forsommeren rusler over strandengene på Bokerøya, vil du snart se små tette tuer av en starr med trådsmale, renneforma og blågrønne blad. Er du tidlig ute, vil du sannsynligvis kunne se noen opprette smale strå med to til fire aks som utover sommeren vil legge seg helt ned mot bakken. Da har du funnet grusstarren.

Arten er ikke funnet mange steder i Vestfold. Foruten ved Svelvik er den funnet to steder på Kommersøya i Sandebukta og på Søndre Sandøy

på Tjøme. Videre østover er den funnet et par steder på Hurum og endelig på en hel rekke lokaliteter på Hvalerøyene og ”kyststroka innafør”.

I Telemark mangler den helt og dukker ikke opp vestover før på en lokalitet i Tvedestrand. Så er det ikke kjent noen lokaliteter før i Vaksdal i Hordaland, men derfra finnes det en masse lokaliteter nordover langs kysten helt opp til Øst-Finnmark.

Om du ikke vil dra nordover for å se etter disse to for oss her sør uvanlige starrartene, kan du altså ta turen for eksempel til Svelvik.

-og dessuten..

Dersom du drar til Svelvik, kan du svinge nedom stranda i Sandvika før du passerer de gamle ullvarefabrikkene ved Beger for å se etter kjølfaks *Ceratochloa sitchensis* som finnes her i nydelige bestander, - om den da ikke er ofret på ”utviklingsalteret” med nedbygging eller annet fanteri.

Den kan være en fin start om du vil søke om ”medlemskap” i ”Stråforeningen”.

Diktarens blomster

Arne Garborg:

TIL DEG, DU HEI OG BLEIKE MYR MED BUKKEBLAD, DER HEGRE STIG OG HEILO FLYR, EG GJEV MITT KVAD

Roger Halvorsen, ein Rogalandsven.

Innleing

Eg hugsar frå tida på Porsgrunn gymnas for snart seksti år sida, då vi skreiv stilar og det var gjævt for lektor Aurstad då nokon av oss valde å skive ein stil om eit eller anna litterært emne. Arne G. gjorde ofte det, og særleg var han huga på å skrive noko om Arne Garborg si bok *Haugtussa*. Arne G. var tydeleg glad i den boka. Han var ein klok og arbeidsam elev, og han blei lege etterkvart. Såleis var det ikkje med alle i klassa vår. Nokon lika andre ting som algar, små sjødyr og blomar. Ein ting er likevel sikkert, klassekameraten med si store kjærleik til ei bok av ein vestlandsdiktar har gjennom dei snart seksti åra dukka opp att i tankane mange gonger.

Lagnaden ville det såleis at eg blei ”festa” til Rogaland for mange, mange år sida, og interessa for heiane og Høg-Jæren auka av di eg vart fanga av botanikk og ornitologi. Det vart mange opplevingar i dette Vestlandsfylket og mykje fagert å finne i floraen

og i historia. Botanikken tok eg med meg i alle feriane, gode vener blei ei gåve ein sjeldan kan få for mange av, og det vart skipa ein botanisk foreining her heime med god hjelp frå rogalendingane: TBF. Ein sumar drog vi til Rogaland på sumarekskursjon med TBF. Det var visst i 1985. Vi budde ute på Ognå med utsyn frå Flat-Jæren mot storhavet, og gjestfrie rogalendingar skapa ein av kveldane om til ein kulturkveld for oss.

No må det bli ein ørliten digresjon

Eg må attende til Arne Garborg, jærdiktaren, som skreiv sine bøker på det dei den gongen kalle ”landsmål”. Han skreiv *Haugtussa* som nemnd, og det vart ei svært kjend og omtykt bok, men det kan likevel hende at ei av dei andre bøkene hans vart like kjend og omtykt: *Fred*.

Fyrste kapittelet av *Fred* er av mange blitt rekna som noko av det mest framifrå som er skriva i den norske litteraturen. Eg skjønna etter kvart at innleiinga til ”*Fred*” var noko for seg sjølve i diktinga til Garborg, og så fekk eg og dei

andre i TBF oppleve det som av mange vil kalla det finaste ein kan få oppleve av ”norske litterære skattar” i Rogaland den kulturkvelden Rogalandsavdelinga skipa til for oss ”kulturblaserte” telemarkingar med Ibsen, hardingfela og Torgeir Audgunsson, Myllarguten, i bagasjen. Det vart ei oppleving av det store slaget å kunne få høyre Gudrun Laland framføre ”*Innleiing til Fred*” på Garborg-mål. Det sit i ein enno, mange år etter.

Garborgmål eller landsmål om ein vil

Språket, vårt norske, det som så mange kallar ”ny-norsk” (kan hende er ”landsmål” eit betre namn) er ein vakker sak, eit talemål å være stolte av. Eg skriv ikkje dette for å nedvurdere bokmålet vårt, men det står ikkje å nekte for at dette språket som så mange nordmenn klagar på, er eit klangfullt talemål med ei mengd av nyansar og former og at det utan tvil er ein av berebjelkane i den norske kulturen.

Men la no den diskusjonen bli liggjande.

Fred er ei bok som er verd å bruke tida på. Tragedien i historia er trist, men den er likevel enno aktuell. Soga om Enok Høve er i seg sjølv ei sorgfull forteljing. Men eg seier likevel: Les den! Og så er det såleis då, på tross av ei alvorleg handling, at boka inneheld noko som kallar på gleda gjennom små glimt av naturskildringar som kan hende lokkar deg til ein tur til Høg-Jæren eingong i den rette tida då Jæren

blømer på sitt finaste. Om du i tillegg også tek med deg skildringa av Jæren og den ”trolldomen” som du finn i boka *Haugtussa* med historia og det landskapet Garborg fortel om, nokre vakre sumardagar i vakkert vær, har du ei gledestund i vente. Blomar og fugl er dikta inn som små gilde perler her og der, men med namn vi ikkje høyrer til dagleg.

Blomar og fuglar

Blomar er av hjartet, noko for den som har tid til å undras, ei glede som vaknar kvar vår med dei linne draga som stryk over landet og som kallas våren. Og med fuglar er det like eins.

No skal eg attende til ”landsmålet”. Det hadde seg slik at eg for nokre år sidan kjøpte meg tre bind av Garborg på ein loppemarknad (eller kan hende det var eit antikvariat). Eg la dei i hylla blant ”rotet” av alle dei andre bøkene eg har liggjande. Så hende det ein dag for ei tid sia at eg prøvde rydde i bokstablane, og sanneleg, der låg tre bøker eg ikkje visste at eg hadde sakna eingong, tre bøker av Garborg. Eg såg på dei og tok til å lese i ”Arnes” bok *Haugtussa* av di eg i same augneblinken tenkte på han frå tida på gymnaset. Kva det var med den boka? Eg opna ho, og fyste lina var ”*Til deg, du Hei og bleike Myr*”, og eg fullføra lesinga av fyste verset av ”kvadet” Garborg gav Jæren: ”*med ^RBukkeblad, der Hegre stig og Heilo flyr, eg gjev mitt kvad*”.

Så heldt eg fram med å lese: Eg skjøna etterkvart Arne godt! I parentes må eg seie at det utløyste

*Til deg, du visne Lyng um Haug,
der Draumar sviv,
eg gjev min Song um Dimd og Draug
og dulde Liv*

*Eg kjenner deg, du Trollheim graa,
du Skugge Natt!
Eg rømde redd; men stundom maa
eg sjaa deg att.*

.....

*Men Lerka stig fraa gløynde Grav
med Sigers Ljod;
og Vinden stryker inn av Hav
so frisk og god.*

*Og um me kjenner Graat og Gru
og Saknad saar,
so maa me Lerkesongen tru,
som lovar Vaar.*

eintimes ”mimring” med fru Ellen om språket vårt, om alt det av ord og meiningar som er blitt borte frå den tida vi var små til vi vart, ja, lat oss no kalla det ”eldre”. Det er særst sjeldan eg sit og les Garborg sine dikt høgt for kjerringa, men det er noko godt med det òg.

Til dømes skreiv Garborg i diktet ”Veslemøy undrast”: ”Um Guten er ven, naar han litin gjeng, so vert han ljot, naar han veks til Dreng, -Me veit, naar det er so laga -.” Ved ordet ”ljot” stoppe eg opp og sa til Ellen: ”Eg skjønar ikkje tydinga av ordet **ljot!** ” Det vart ein prat om dette ordet som Ellen etter kvart skjønna har tydinga ”jåt” hjå oss, det vil seia svært ”stygg av utsjånad”.

Det dukka opp mange andre ”underlege” ord au.

Så blei det ”Fred”, både i sinnet og i heimen

Fred er verd dei timane det tar å ”snirkle” seg gjennom ei bok med ei slik innleiing som denne boka har og eit så rikt og vakkert ”landsmål”. Som ein ”roman” er ho noko for seg sjølv, og eg kjem til å lesa ho om att som eg plar gjere med gode bøker. Vakker er den kan hende ikkje, handlinga, som eg nett skreiv., men den gjev deg noko å tenkje på.

Men så er vi attende til språket da, som eg skreiv ovanfor:

Språket, vårt norske, er ein vakker sak, eit mål å være stolte av.

og

Blomar er av hjartet, noko for den som har tid til å undras, ein glede som vaknar kvar vår med dei linne draga som stryk over landet og kallas våren.

”Språk og blomar” var ein gong ei vakker blanding saman, då blomane (og fuglane) ikkje hadde så ”uniformera form”, laga av botanikarar og ornitologar og ikkje på folkemunne.

Eg skal ikkje seia noko meir om handlinga i ”Fred”. Eg vil i staden plukke fram nokon av desse små perlene frå Jæren som Garborg gav oss, dei små ”gladglimta” frå Jærnaturen og språket.

Korleis er Arne Garborg si bruk av blomar i boka *Fred*?

Det er truleg større variasjonar i dei folkelege namna på blomar enn det er på fuglar. Eg er ikkje heilt viss på det, men det kan skuldast kan hende at menneskja har hatt

eit tettare tilhøve til floraen enn til fuglane.

No var min hovudidé å seie noka om dei namna på blomar (og fuglar) eg fann i denne boka, namn som eg på eit vis tykkjer vert bruka som ein kontrast til den mørke saga som Garborg presenter gjennom møtet med Enok Høve, den religiøse grublaren.

Når eg ser attende på innleiinga til *Haugtussa* (*Til deg, du Hei og bleike Myr med Bukkeblad*), kjenner eg mest at det minner om ein slags ”symfonisk skildring” av eit landskap eg kjenner igjen frå alle vandringane mine på Høg- og Flat-Jæren gjennom åra, ofte med ei fiskestong i handa og ein flora i sekken.

Så lat oss no sjå på nokre av Garborg sine blomar gjennom hans folkelege namnebruk og slik han gjer det på sitt vis. Ja, i verkelegheten gjer han det på to måtar etter mi meining. Han vel å gje ei skildring av landskapet der blomane og fuglane trer tydeleg fram som ein del av livsgleda, eller han startar ei skildring der blomane stig ut i den årstida han legg handlinga i, det vera seg vår, sumar eller haust.

Lat oss byrja med våren og sumaren.

På side 128 finn du denne skildringa:

Han driv Smalen nordum Kvernhusen og ned-aat Myri. Der er Mat; og litegrand Svaling au, som kann halde Kleggen burte. Smalen

held seg i Lyngbakken upp ikring Kvernhusen; han likar kje Myrgras han.

.....

Lufti er full av Angar; frisk, skarp Daam av ungt Lyng, Markblom, Bærlauv, Bukkeblad og Pors blandar seg med tung søt Eim av rotnande Myr; den varme Lufti vert som so svevnsæl. Roleg driv han fraa Tuve til Tuve; andar i djupe. Lange drag; aah, so godt; aah so godt....

Vibeskrisk fraa Myri og Helunpip fraa Lyngbakken blandar seg med kvarandre som Fløytelaat og Felespel. Ein stor myrk Hegre flyg baskande upp og set Stemne mot Heialandsvatne.

Det er som ein kan sanse eimen og fugleskrika, og plantene kjenner vi so godt.

På side 138 heiter det:

Vaaren var komin; Nordvesten tok si tyngjande Hand burt ifraa Lande, og alt livna upp.

Lyng friska paa seg og Myrane grønka. Hesteblomane glødde i Bakkane som brennande Ljos. Stykmorblomen slo upp sine blaae Augo, bljuge, bedande Barneaugo. Knoppar svall og sprang; Fuglar lokka og leika. Borni kom heim fraa Mark og Myr so glade at dei lo: ”Vibo er kòmo!”

”Vibo”, eit av dei sikraste teikn på vår!

At Garborg med namnet **Hesteblo** meiner **løvetann** *Taraxacum* sp.er vel heilt klårt, og likeeins at **Stykmorblomen** er stemorsblom *Viola tricolor*.

Side 66-67: Det er framleis våren som er i kjømda; - og for fyrste Gongen i Aar høyrdest Gauken i Lundane ovanum Storbrekke.

Det var den fyrste fullfine Dagen dei hadde havt; .....

.....

Fraa solvarme Bakkar og bleike Engir steig **Lerka** tirlande mot Høgd og Sol og fyllte Blaakvelven med Jubel og klang som av Sylvklokkur.

Frametter Steingjerde og Vegkantar og i Solbakkane tok det til aa grønke med friske Straa og gulne og gløde med nyfødd **Hestebloom** og **Tiritunge**. Smørblid **Vatsblom** lyste i Myrhol og Bekkjefar; ungt Lauv spratt og sprang ut og hengde sitt lette Flor um livnande Lundar. **Pors** og **Vier** og frisk **Lyng** tippa og toppa i Myr og Mark med heit, biter Kryddedaam.

Garborg si **Tiritunge** er sjølvsgagt vår tids tiriltunge *Lotus corniculatus*. Smørblid **Vatsblom** tyder på at vi her har med ein gul blome å gjere, og **vats** er ei dialektform av **vatn**. Namnet er eit av to namn på gul nykkerose *Nupar lutea* på Jæren. Det andre namnet er **Nykkjablom**. (Sjå nedanfor!) **Pors** *Myrica gale* og **Vier** *Salix sp.* seier seg sjølv, medan med **Lyng** har Garborg anten røsslyng *Calluna vulgaris* eller klokkelying *Erica tetralix* i tankane. (Hos Aasen(2006) finn vi òg namnet **Smaalying**.)

På side 141 fortel Garborg at vi er komne eit stykkje ut i sumaren. Det er om lag slik ein bonde i dag ville

ynskje seg den årstida då han kan gle seg over å sjå at det er liv laga. Det var på slike dagar at Enok Høve kunne ”leggja *Tekstboki i hop og gaa ut aa dyrka Gud i Naturen*”. Her tar Garborg med enno fleire namn på blommar frå jærsk folkemunne.

Godvere heldt seg. Det var reint ein Hugnad aa gange ute og sjaa paa Aaker og Eng.

*Fløyelsbrun og blank bylgja den unge Rugaakeren i Sumarvinden. Havren, som ikkje hadde ekst seg enno, stod tung i Straae so han lagde seg mest, saftig og djupgrøn so han mest blaana. Men Tjukk-Engi breidde seg med **Punt** og **Syre** og **Bivregras** som ein fin, raudskjengjut Silkeduk, her og der med **Flekkir** av svingande **Blaaklokkur** eller **Karve** og smellande snøkvit **Balibloom**.*

*Fin og mjuk som Bomull kvitna **Myrfivelen** utyvi alt Vaatlende, blanda med skirt, florlett kvitt og rauspettut blaaat fraa Blomane av tusund Millionar **Bukkeblad**; ja sjøve Aai grønka med sitt lange **Leagras** og **Søv**; paa Hyljane saam **gul** og **kvit Nykkjablom** millom breide **Blad**; og det grodde og blømde alt; Jordi var som eit Moderfang fræva og fyllt av den skapande Allmagt.*

Eg skjønar at Enok lagde *Tekstboki i hop* og gjekk ut til sin Gud i Naturen.

Så var det blomenamna på **folkemunne**: Fleire av dei som er nemnd i dette avsnittet, kan vi lett kjenne att, men at **Punt**, som er eit retteleg Jær-namn, er den same arten som sølvbunke *Deschampsia*

cespitosa er truleg vanskelegare for ein austlending å skjøna. (Aasen har notera *Aira cæspitosa* som vitskapeleg namn på **Punt.**) **Syre** er vanleg engsyre *Rumex acetosa*, og **Bivregras** vil dei fleste kjenne som hjartegras *Briza media* (som òg er kalla bivrande hjarter). **Blaaklokkur** *Campanula rotundifolia* og **Karve** *Carum carvi* er kjende ting, medan **Baliblom** kan hende er litt meir uvant. Aasen kan fortelja at på *Jæderen* nemnas balderbrå *Tripleurospermum (Matricaria) inodora* med namnet **Baliblom**.

Forklaringa i teksta med kvit bomull og veksestad i våtlende leiar oss greitt til ein eller annan myrull *Eriophorum sp.* **Bukkeblad** *Menyanthes trifoliata* treng heller ikkje nokon nærare presentasjon, medan **Leagras** kan hende er ukjend for mange. Fleire stader på Jæren er namnet bruka om elvesnelle *Equisetum fluviatile*. (I Hof kallas den frå gammalt av for **leastørr.**) **Sèv** er nok truleg eit namn som viser til sjøsivaks *Schoenoplectus (Scirpus) lacustris* som er vanleg på desse kantar. **Nykkjablom** vart nemnd over, og her, kor det er hengd på både gul og kvit farge, er det sjølvsagt gul og kvit nykkerose *Nymphaea alba* Garborg tenkjer på.

Side 83 kjem med eit lite snev av haust:

Lufti bleikna og Aakeren skjerna. Eplekaale misste sine vene blaaskjengute eller rjomegule Blomar og sette Topp-Eple. Viba tagna, flokka seg og vart burte. Paa

bleike avslegne Engir heldt Staren sine Stor-Møte med eit Skravl og eit Kvirl, so det høyrdest langan veg. So sette Flokken til Vêrs med eit Sus som ein Stormvind, slo seg ned i eit Raunbertre og fekk seg Mat.

Eg trur at dei fleste i Rogaland seier Eple om potet, og med **Eplekaale** meiner Garborg eplegras.

”Vibo er kòmo! Mor, Vibo er kòmo!”

Så må eg, når Jær-naturen skal skildras på ”landsmålet”, ha med nokre av dei uvanlege namna på fuglar:

På side 4 finn vi fuglenamnet **Røssegauken**.

Det er haust på Jæren.

Myrkningi kom sigande blaa og kald. Sus av Æar og Bekkir skar kvast gjennom Lufti. Høgt yvi Heiane siglde tvo store svarte Fuglar mot Vest. Langt inne i Nordaust mekra Røssegauken, kneggjand som ein Helhest.

Og så på side 143 kjem han att **Røssegauken** saman med **Lomen**:

I Nord, i Aust, allstad og inginstad, usynleg og gaatefull, mekra Røssegauken sin hole, kalde Laatt. Ein Draugelaatt, som døydde av inn-i Himilnatti. Fraa Heialandsvatne ropa Lomen sitt varslande Rop. Og framande Fuglar ein aldri fekk sjaa høyrdest med sine høge, rædde Rop ut i Holmar og Heiar.

Var det dømde Aandir som maatte flakke so? – og varsle um Daude og Dom med sine Draugerop i svevntunge Nætar?

Røsse- / Rosse tydar hest. Ordet *mekra* avslører eit meir bruka norsk namn: *mekregauk*. Den har òg fleire namn som er kjende. Hos Aasen har eg funne namna *Rossegauk* og *Ryssegauk*, namn som har rot i norrønt: *hrossagaukr*.

Andre lokalt bruka namn er *Myr(e)bukk*, *Humregauk*, og *Horsebukk*. På bokmål heiter den *enkeltbekkasin*. (Kan du skjønna kvifor?)

Namnet *Vibe* er bruka mange stader i teksta.

Side 127: og fleire andre stader:

Den siste lette Skoddetstrima stig fraa Sève i Heialandsvatne og blaamar burt i Luft. Det er morgonfriskt og svalt; men Soli tek til å aa verme. Yvi Myrane tumlar Vibeflokkar seg kvitglimande i Soli med sine eldfulle Kvinneskrik. Lerka stig og stig til ho kjem mest burt; so heng ho der uppe og syng og svingar.

Side 138: -og meir *Vibe* blir det:

Fuglar lokka og leika. Borni kom heim fraa Mark og Myr so glade at dei lo:

”Vibo er kòmo! Mor, Vibo er kòmo!”

men sorg kunne det òg bli:

side 144: - *men Vibune kunde vera Mødrar som hadde elska Borni sine for mykje, og som no laut flakse um til Domedag og skrike og graate for desse Eggi som Smaagutane tok ifraa deim.*

Vipe er namnet på bokmål, medan namnet i Rogaland er *Vibe*. I bestemd form brukast oftast no *Vibå*, medan hos Garborg finst *Vibo* i bestemd

form. (På side 67 brukar Garborg *Viba* i bestemd form.) I fleirtalsform brukar han *Vibune*.

Heluna og *heiloi* er to namn på same fuglen, to namn Garborg brukar i *Fred* og i dikta sine.

Side 143: *Rundt i Heiane peip Heiloî med sin einslege Tone. Ei Vibe vart uppskræmd her og der: flaug tagall ikring med riktande Vengir: no og daa gjorde ho eit Braakast nedum Nakken hans, vilde skræma han burt. Det gav ein hard, hastig Ljod, som det kunde vera Vengtak av vonde Aandir.*

Side 144: *Kannahende alle Fuglane var Aandir? Heluna, som sat so aaleine og pipta paa Lyngtuva si.....det kunde vera ei Sjæl som hadde svarma paa Jordi i Elskhugs Synd, og no laut ho svive her i Einsemd og Fredløyse for di ho hadde gjort eit Menneskje so reint til sin Gud;....*

Heiloî og *Heluna* er altså same fuglen. Aasen har med begge namna. I boka ”*Namnesamlingar av Ivar Aasen*”) av J. Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset finst dei på side 192 (*Heidelo (Heilo)* og *Helun*). Dei har òg med namnet *Fjelljerpe*. På bokmål heiter ho Heilo.

Sumaren var på veg. Med den kom *Aakerhøna*, *Steindilpa* og *Erla*, fuglar som sjølsagt òg høyrer med i skildringa av eit så særmerka landskap som Jæren:

Side 141: *I denne Tidi var det godt aa røme den kvæve Stogo med all Flugesurren og faa koma ut;*

endaa om Sundagen hende det, at Enok lagde Tekstboki ihop og gjekk ut til aa "dyrka Gud i Naturen". Og Aakerhøna skrata i alle Engir; og Steindilpa smatta og Erla skvatt; alt Slag Fugl peip og lét: Heimen var som ei Kyrkje full av Song; alt kvitra og kvad til Guds Ære. Og han freista aa sjaa Gud i alt. "Forunderlege er dine Gjeringar, Herre, og du gjorde dem alle viseleg"

Aakerhøne er den same som *åkerrikse*, *Crex crex*, ein fugl som er knytt til åker og eng og som nærast kan reknast som borte frå den norske faunaen i dag. Den var vanlegare på Garborgs tid.

Steindilpa har fleire namn på bokmål, og dei to mest bruka er truleg *Steinskvett* og *Steindulp*. Det siste namnet ligg nær opp til namnet *Steindilpa* hos Garborg. Hos Aasen finn ein også namnet *Steindibb*, og forklåringa på "dibb" er å finna hos Ross (1895): å flytta seg med ei kniksande rørsle, plent slik som *Steindilpa* gjer når han sit på ein stein og gjev ljod frå seg. Ordet "dibba" er kjend frå stavangerdialekta og har same tydinga som hos Ross.

Side 69:

Dei arbeidde ei Stund, tegjande og fordrøymde. Viba svinga og skreik: I – reh! I – reh! Tiu! tiu! slog Raudstelken. Erla hoppa og smaakvittra rundt ikring; Steindilpa sat og skvattra og nikka paaa eit Steingjerde. Lufti var full av Piping og Klang. Men ovanom alt svimra Lerkejubelen.

Alle desse namna er namn som ligg nær opp til dei fuglenamna som er bruka i bokmål. For dei som ikkje er kjend med norske fuglenamn, er **Raudstelk (-stilk)** ein vadefugl med raudfarga bein.

Eg vil tru eg skal enda denne lovtalen som kan hende vart litt vel panegyriske etterkvart, med eit lite sitat frå boka. På side 142 skriv Garborg:

Han hørde alle Bekkir susa; han høyre sitt eige Hjarte slaa. Kvite Eimar steig; breidde seg yvi Myrane som Draumsjøar. Eit einslegt rolegt Vibeskrik her og der. Eit Myrfuglpip langt burte. Lammebrækting fraa Vollane som ein søt, linn Graat. Laagt gjennom Lufti eit Par pilande Ændar.

Fred. Fred. Ein uendeleg Fred. Berre i Hjarta hans Enok var der uro.

Et bilde frå hei-landskapet på Jæren

Nabolaget ville vekster:

Cotoneaster: TO NATURLIGE EI MIDDELS ÅSGÅRDSREI AV FORVILLEDE

Anders Often, med fotografier av Kristin Vigander

Av alle slekter i *Lids flora* er det ingen som kan måle seg med mispel *Cotoneaster* sp. i antall forvillede arter. Det er funnet opp mot 15 taksa. Og i tillegg har vi to naturlige, hjemlige arter. Alle mispelarter er kalkplanter, og de gjør i dag mer av seg på kalken rundt Oslofjorden og i Nedre Telemark enn strengt tatt ønskelig.

Mispel *Cotoneaster* sp. er ei stor eurasiatisk slekt av busker og småtrær. Som ellers i en del slekter i rosefamilien er det delvis agamospermi (=frøsetting uten foregående meiose), altså en slags rotete kloning. Dette gjør at variasjon mellom taksa flyter, litt slik det også er i e.g. løvetann *Taraxacum* sp. og marikåpe *Alchemilla* sp. Antall navnsatte enheter / arter / småarter i mispel-slekta varierer derfor mye fra kilde til kilde. Engelsk wikipedia sier 70 til 300 arter. Tysk wikipedia 90 arter. Mens Freyer & Hylmö (2009) antyder bortimot 400 taksa.

Uansett. I Norge har vi kun to naturlige, godt karakteriserte arter. Klart vanligst av disse to er den vidt ubredte, ofte ganske nedliggende dvergmispel *C. scandinavicus*. Arten er kalkkrevende, og kan også vokse høyt til fjells, funnet til 1500 m o.h. i Nord-Fron kommune

i Gudbrandsdalen. Den andre, svartmispel *C. niger* er en varmekjær, sørøstlig, svært tørkesterk dog puslete busk som nesten alltid er sjelden, også der den forekommer. For oss i Norge egentlig en litt rar sak som man nesten kan lure på hvordan er blitt til. Jeg skal ikke si noe mer om disse to spontane, men ta for meg alle de innførte.

Det er verdt å merke seg at det er svært få mispelarter i Europa. De aller fleste arter er sentral- til østasiatiske. Bortsett fra det man kunne kalle lokale endemismer innen et litt utvidet dvergmispel-kompleks (...e.g. litt avvikende former på kalkhellemark i Sør-Sverige/ Baltikum eller isolerte dvergmispel-lignende populasjoner i Chibiny-fjellene på Kola) er det kun én annen ganske vidt utbredt europeisk art av mispel, nemlig filtmispel *C. tomentosus* (syn. *C. nebrodensis*).

Denne er viltvoksende i fjellområder i Mellom- Øst- og Sør-Europa.

Litt mispel-botanikk

Cotoneaster-slekta hører med i den delen av rosefamilien Rosaceae hvor frukten er et såkalt bæreple. Det vil si at blomsterbunnen har vokst opp rundt fruktknutene og blir ved modning typisk saftig og attraktiv for fugl. I vår hjemlige flora har *Malus* sp. eple, *Sorbus* sp. rogn og asal og *Crataegus* sp. hagtorn samme type frukt. For oss kan bærepler være svært attraktive, e.g. eple. Eller tynnkjøtta, ganske tørre og lite attraktive, som hos e.g. *Cotoneaster*. For sistnevnte er frukten – brukt til mat – omtrent som å tygge på en ulltråd blanda med småstein og singel. Ikke brukbar! Men det skal sies: Mispelfrukt er slett ikke giftige, og de kan – forsåvidt – gjerne både tygges og svelges. Da kanskje spesielt hvis man solidariserer seg med sin tannlege og ønsker at han / hun også skal ha nok å gjøre nå når fluorgenerasjonen kommer for fullt: Fruktbladene får virkelig steinharde vegger ved modning!

Blomsten i mispel-slekta er krukkeformet til åpen. Kronbladfarge varierer fra skinnende hvit til anonym rødgrønn. De små blomstene, med mange pollenbærere (...typisk rundt 20), besøkes flittig av insekter. Men som ellers i rosefamilien har plantene...tja et avslappet forhold til hvorvidt man selv- eller krysspollinerer, eller om man danner frukt uten foregående kjønnselle-dannelse i det hele

tatt – rett og slett bare dytter inn en klon av morplanten i hvert bæreple. For individer som gjør det siste er det strengt tatt nok med ett frø for å danne en ny populasjon. Slikt er nyttig for innførte og eventuelt invaderende arter. Av våre innførte mispelarter synes jeg det virker som om sprikemispel *C. divaricatus* er særdeles god til akkurat dette. Altså det at ett frø er nok til å danne en ny populasjon...eventuelt en invaderende populasjon. Ikke rart at flere er SE-arter på siste Fremmedartsliste.

Cotoneaster sp. har alltid enkle, hele og utanna blad. Det er alltid vedplanter. Og som oftest busker. Noen få kan bli små trær.

Litt om de innførte artene

Det er nå funnet 15 – 20 innførte og mer eller mindre forvillede taksa av *Cotoneaster* sp. i Norge. Alle disse har opprinnelig kommet inn som hageplanter. Og har så gradvis spredd seg ut i terrenget med bærespisende fugl. Jeg skal si litt om disse, og da uten å tenke bestemmelsenøkkel og fullstendig omtale, hvilket man finner i nye *Lids flora*. Kun gi noen botaniske glimt for ulike innførte arter. Og da omtalt alfabetisk etter latinsk navn. Når det gjelder bekjempning av innført og plagsom mispel gjelder omtrent det samme for alle arter...og da forsåvidt også inkludert søtmispel *Amelanchier* sp.: (1) Dette er langlevde busker med kraftige og dype røtter. Og dermed harde å grave opp. (2) Det er nyttig å skjære ned buskene. Da unngår

man frøspredning dette året, og det tar noen år før det det har vokst opp en ny busk med rik blomstring og fruktsetting. (3) Pensling av gift på nedskjærte stammer kan være effektivt, og denne behandlingen kan være den mest skånsomme for terrenget. (4) Det er litt frøbank, men ikke veldig mye. Men er en forkomst bekjempet fullstendig på en lokalitet bør man dra tilbake de to påfølgende år for å fjerne småplanter som har spirt fra frø / frøbank / eller rotrester.

Nedenfor tar jeg kortfattet for meg de fremmede mispelartene som er sikkert funnet i Telemark.

(1) Bulkemispel *C. bullatus*

Sammen med moupinmispel *C. moupinensis* og spissmispel *C. villosulus* er bulkemispel dette 2 – 4 m høye, sprikete mispelkratt man i dag kan finne hist og her langs kysten av Sør-Norge. Det aller meste er bulkemispel. Moupinmispel og spissmispel er begge sjeldne. Men alle tre "Kjem frå Kina", jfr. *Lids*.

Bulkemispel *C. bullatus*

Sammenlignet med blankmispel og sprikemispel har bulkemispel m.m. store blad. Gjerne 4-6 cm lange.

(2) Dielsmispel *C. dielsianus*

Dette er også en kinesisk kalkbergspesialist, og som har

Dielsmispel *C. dielsianus*

spredd seg mye i Europa etter introduksjon som hageplante. Og da ganske sent, trolig mest etter siste krig. Arten ble i allefall på den tiden sett på som en interessant og eksotisk nykomling i hagebruket, og den ble for eksempel plantet som en busklynge foran det dengang nybygde Kringkastingshuset på Marienlyst, Oslo i 1950. Dielsmispel er mer krypende med jordstengler enn de fleste andre mispler. Den kan derfor danne ganske løse og utflytende kjerr, litt som forvillet spirea. Men den har også rik frøsetting og dette tilsammen gjør at det blir mer og mer av arten. Om enn ikke like eksplosivt som sprikemispel m.f. Bladene er karakteristiske med 3 dypt

nedsenkede hovednerver og med tett filthåret bladunderside.

(3) Sprikemispel *C. divaricatus*

Denne kinesiske kalkbergspesialisten er utrolig tørkesterk og meget vital, ikke minst på knastørre kalkområder. I kalkstup. Men også i skogkant og på berg ut mot sjøen. Og av og til også inne i ganske tett skog. Finner man en småbladet, steril mispel er det som regel helt greit å kalle den sprikemispel. For det viser seg som regel å være denne arten. Andre som kan minne om denne sterilt er mye sjeldnere. Sprikemispel har etter mitt syn liten interesse i

Sprikemispel *C. divaricatus*

hagesammenheng – sprikete og uregjerlig som den er. Og med små, unnselige blomster og mengder av uspiselige bær. Har du den i hagen som hekk eller solitærplante: Grav den opp! Tvert!

Sprikemispel viser dramatisk økning i antall forekomster ute i terrenget – også i Telemark. Arten er med rette vurdert som SE-

art (Svært høy risiko). Den arten som ligner mest er kystmispel *C. simonsii*. Men dette er en kuldeskjær "vestlandsting" som knapt er funnet forvillet på Østlandet. Og aldri i Telemark selv om det finnes feilbestemmelser på Artskart av sprikemispel til kystmispel. Kystmispel har kulerunde bærepler, sprikemispel sylindrerformede.

(4) Krypmisspel *C. horizontalis* agg.

Dette er disse supertørkesterke buskene som ligger pluss / minus klistret til berget. Første ordens sidegreiner ligger som oftest i ett plan slik at én busk vil bestå av mange fjærforma, mer eller mindre

Krypmisspel *C. horizontalis* agg.

flattrykte eller oppreiste greiner. Dette kan se flott ut, og vokser krypmispel i stupbratte berg har unge greiner tendens til å stå ut som fjær mens gamle greiner kan være klistret til berget. Krypmisspel er et kompleks av flere nærbeslekta arter / underarter / former som til ulikt tidspunkt og fra litt ulike steder i Vest-Kina er tatt

inn som hageplanter. Men at de ulike formene hører inn under komplekset krypmispel er som regel lett å skjønne.

(5) Blankmispel *C. lucidus*

Denne opprinnelige mongolske arten er slektas klassiske hageplante hos oss. Den kom inn før krigen (første gang funnet forvillet i Norge i 1925, på Bygdøy, Oslo), og ble mye pushet som hageplante utover på 1960-70-tallet. Mye av spredningen ut i naturen har derfor skjedd etter dette. Blankmispel er ganske hardfør. Selv er jeg vokst

Blankmispel *C. lucidus*

opp på Tynset hvor far min i 1972 plantet en blankmispelhekk. Dette gikk bra inntil en hard barfrostvinter tok knekken på den. Blankmispel rakk å sette frukter – selv på Tynset – men den har spredd seg lite ut i terrenget. Dette i motsetning av hva plantet blåleddved *Lonicera caerulea* har gjort – det er de to mest populære hekkplantene i

innlandsstrøk, dengang på syttitallet. Men på kalken langs kysten av Sør-Norge fra Østfold til Telemark har blankmispel slått til og blitt en svært vanlig – og problematisk art. Arten er hjemmehørende i Mongolia og absolutt tilpasset vinterklima. Men tynsetklima – det er på kanten for dens krav.

(6) Blomstermispel *C. multiflorus*

Denne ganske storvokste mispelarten skiller seg klart fra de andre omtalte arter. (1) Dette er ofte ganske høye busker av slanke stammer og med lange myke, ofte litt overhengende toppgreiner. Slik sett kan den nesten minne

Blomstermispel *C. multiflorus*

om søtmispel *Amelanchier* sp. (2) Blomstene er også rent hvite og åpne – derav navnet blomstermispel. Dette til forskjell fra den typiske *Cotoneaster*-blomst som er liten, anonym og krukkeformet, gjerne lyserød til lysegrønn. Knapt noe å sette i vase. Det er bare vintermispel *C. dammeri* av vanlig dyrkede arter

som kan ha tilsvarende åpen og hvit, til mispel å være stor blomst. Men vintermispel er en krypende, nesten vintergrønn busk med lange myke skudd. Arten brukes mye i hageanlegg langs kysten og da for å dekke steinmurer og lignende. Den er svært sjelden forvillet. De delvis vintergrønne bladene gjør den kuldeskjær. Vintermispel er ennå knapt funnet forvillet i Norge. Blomstermispel er ganske vanlig forvillet ved Adminiet i Porsgrunn, knapt funnet andre steder i Telemark. Både blomstermispel og vintermispel er opprinnelig østasiatiske.

(7) Filtmispel *C. tomentosus* (syn. *C. nebrodensis*)

Ved siden av dverg- og svartmispel er filt mispel den eneste vidt utbredte *Cotoneaster*-art i Europa. Den regnes som viltvoksende i store deler av Sentral-, Øst- og Sør-Europa. Morfologisk er den litt som en storvokst dvergmispel, men med pent ovale, store og på undersiden filtflodne blad. Det er erte-store, rødoransje og svært delikate

Filtmispel *C. tomentosus* (syn. *C. nebrodensis*)

frukter. De sitter i små klaser og er dekorative utover høsten. Den har fra gammelt av kommet inn som prydplante, men brukes svært lite i dag. Den er også sjelden forvillet, og har stort sett ikke økt så mye i frekvens de siste år. Den er da også vurdert til Lav risiko (LO-art) i Fremmedartsdatabasen. Den er så vidt funnet i Telemark.

Litteratur

- Freyer, J. & Hylmö, B. 2009. *Cotoneasters. A Comprehensive Guide to Scrubs for Flowers, Fruits and Foliage.* Timber Press. Portland. London. 344 s.
 Stabbetorp, O & Often, A. 2021. De vanskelige misplene *Cotoneaster*. *Blyttia* 79 (3-4): 205-215.

NY LOKALITET MED RØD SKOGFRUE FUNNET I BAMBLE

De røde skogfruene øst for Grasmyr

Tekst: Bjørn Erik Halvorsen

Foto: Marith Gullbekk Markussen

Kalkfjellområdene øst for Grasmyr i Bamble har hatt to lokaliteter med rød skogfrue *Cephalanthera rubra*. Dag Holmer viste meg begge lokalitetene i juli 1991. Begge lokalitetene lå i kalkbarskog med innslag av lave løvtrær og einstape. 1991 var mitt andre år som TBF-medlem.

Den ene lokaliteten lå ved en bratt skrent over dammen Søndre Synken. Den hadde ingen røde skogfruer det året, og jeg har heller ikke sett denne planta der i årene etterpå. Likevel har vi fulgt opp stedet og det har blitt en floavokterlokalitet med navn "Grasmyr, Synken syd".

Den andre lokaliteten hadde i 1991 ca. ti skogfrue-planter. Den lå opp for nordenden av Søndre Synken. Det er blitt en floravokterlokalitet med navn "Grasmyr, Synken nord". Dette navnet blir misvisende etter de nye oppdagede plantene i år, men for å bevare historikken har vi bestemt å beholde navnet likevel. De nærmeste årene etterpå var dette et sikkert sted for å få se rød skogfrue. Etter hvert ble det færre planter, og mange år så vi ingen planter. Siste gang rød

skogfrue ble sett på stedet var i 2020.

Rød skogfrue er en plante som kan være borte i mange år, for så plutselig å dukke opp igjen. Den er svært vanskelig å finne uten at den er i blomst.

Reguleringsplan for Bunestoppen

Det har i noen år vært arbeidet med reguleringsplaner som betegnes som Bunestoppen. De er nå blitt vedtatt. Reguleringen dekker et område sydøst for Stathelle barneskole, og det dreier seg om opp mot 120 nye boliger. Sydgrensa for det regulerte området går ved nordenden av nordre Synken. Jeg (Bjørn Erik Halvorsen) besøkte området sommeren 2020 sammen med personer som bodde øst for det regulerte området. Dette ble en runde på ca. en time der jeg primært så etter områder som kunne passe for rød skogfrue. Skogen som vi gikk gjennom, hadde relativt få områder med egnet kalkbarskog for skogfrua. To steder var det lind. Kalklindeskog har en egen vernestatus.

Vinteren 2021/2022 ble det stor aktivitet lokalt for å få

stoppet reguleringsplanen. Flere organisasjoner og politiske partier tok tak i saken. Naturvernforbundet ble ledende i dette arbeidet. Jeg ble oppfordret til å oppsøke området på nytt for å sjekke det mot ny norsk rødliste som var kommet høsten 2021. Øystein Nilsen og jeg gikk gjennom deler av området i mai 2022. Vi gikk så tidlig på sesongen for vi var klar over at tiden var i ferd med å renne ut i forhold til å komme med innspill. På denne turen ble ingen nye rødlistede karplanter for området funnet.

Øystein Dalland og Marith Gullbekk Markussen tok kontakt med meg kort tid etterpå. De ville ha rådslagning i forhold til å finne

rød skogfrue i området og kanskje også å finne flere rødlistede arter. Jeg foreslo typiske biotoper som de burde besøke. Det var under en slik tur som Marith Gullbekk Markussen fant to blomstrende eksemplarer av rød skogfrue 2. juli 2022. Funnet ble ikke gjort i området for reguleringen, men i et område som lå mellom sydgrensa for reguleringsplanen og punktet "Grasmyr, Synken nord". Stedet lå i kalkbarskog med mye liljekonvall på oversiden av skrenten mot Synkene. Barskogen inneholdt mye gran, og den var mørkere enn hva jeg ville oppfatte som en god rød skogfrue biotop. Personlig ble jeg både overrasket og imponert over funnet som Marith

hadde gjort. Jeg ble vist stedet 19. juli. Da var plantene avblomstret, men de var fortsatt mulig å kjenne igjen. Det nye stedet vil bli en egen floravokterlokalitet med navn "Grasmyr, Eikfjellet".

Jeg ga beskjed til Even Woldstad Hanssen i Sabima om funnet. Han kunne hjelpe oss med å avgrense et funksjonsområde for plantene. Dette måtte gjøres sammen med en person fra statsforvalter i Oslo og Viken. Det er statsforvalter i Oslo og Viken som har det nasjonale ansvaret for bevaring av rød skogfrue.

Funksjonsområdet

Fredag 21. oktober fikk jeg en e-post fra Even Woldstad Hanssen med spørsmål om jeg kunne være med på å gå opp funksjonsområdet på torsdag 27. oktober. De ønsket å få satt opp et funksjonsområde som omfattet alle tre funnstedene. Jeg kunne peke ut alle funnstedene. Jeg bekreftet tilbake at jeg kunne delta denne dagen.

Da jeg møtte opp ved Kiwi på Grasmyr var vi 4 personer. Det var Karoline Bredland fra statsforvalter i Oslo og Viken, Trond Eirik Silsand fra statsforvalter i Vestfold og Telemark, Even Woldstad Hanssen fra Sabima og meg fra TBF. Det hadde vært regn natta i forvegen og det skulle komme mer regn natta etter, men denne dagen fikk vi fint vær. Jeg tok med gruppen til "Grasmyr, Synken syd", "Grasmyr, Synken nord" og det nye funnstedet. Even hadde med detaljert kart for å tegne opp en grense

som skulle foreslås som et felles funksjonsområde.

Det ble et langstrakt funksjonsområde på ca. 600 meters lengde som skulle foreslås. I syd går det fra svingen på lysløypa ved sydenden på søndre Synken. Det følger skrenten mot Synkene i en bredde på mellom 50 og 75 meter over Eikfjellet. I nordenden stopper funksjonsområdet ca. 75 meter nord for den nye lokaliteten. Når jeg skriver dette, så gjenstår det å se om det kommer innspill på denne grensa som gjør at den må korrigeres.

Hva skjer med reguleringsplanen?

Mye av kalkbarskogen mellom Høgenhei og Langesundstangen er potensielle områder for funn av rød skogfrue. Dette gjelder også de høyestliggende områdene i reguleringsplanen for Bunestoppen. Dette ble benyttet som et viktig argument for å stoppe denne reguleringsplanen. Kompetanse innen flere artsgrupper stilte opp i løpet av sommeren for å gjennomføre området, og etter hvert var man oppe i ca. 10 rødlistede arter innenfor grensene. Området burde vært bedre undersøkt tidligere i planprosessen.

En underskriftkampanje ble startet, tilstrekkelig mange underskrifter til å kreve ny behandling i kommunen ble oppnådd. Denne behandlingen førte ikke til at reguleringsplanen ble stanset. Man kan se for seg at mindre justeringer kanskje vil komme.

Når dette skrives, så pågår den tilspissede konflikten fortsatt.

Hva kan man lære av dette?

Siden den nye skogfruelokaliteten hadde mange graner og var skyggefull, så utvider dette mangfoldet av biotoper som passer for denne orkideen. Til nå har vi helst forventet å finne den i lysåpen barskog. Vi bør heretter også sjekke steder med tettere skog. Kanskje er det viktigere at ikke buskvegetasjonen på bakken blir for tett?

Det er flere lærdommer som en kan trekke ut av reguleringa på Bunestoppen. En grunnleggende lærdom er at hvis man vil påvirke planer innen et område, så må man komme i gang tidlig. Man må legge mye arbeid i å granske arealdelen i kommuneplanene og

sende innspill på et tidlig tidspunkt. Når en reguleringsplan er vedtatt og godkjent både lokalt og på fylkesnivå så er det nærmest umulig å få den omgjort.

En annen lærdom er at de som er ansvarlig for kartleggingen ofte legger for lite innsats i dette arbeidet. Det er ikke tilstrekkelig å la en person gå gjennom området én gang. Man bør bruke flere personer som har kompetanse innen forskjellige artsgrupper. Man bør besøke området på ulike tidspunkt, for man vil finne ulike arter i for eksempel mai og i august.

Det er også et relevant spørsmål om de botaniske foreningene bør gjøre grundigere arbeide når planer offentliggjøres. Hvis vi ser på oss selv i TBF, så er Telemark et enormt fylke å kartlegge. Det vil være begrenset tid som kan brukes på et sted. TBFs oppgave bør være å oppsøke mange potensielle gode botaniske områder og registrere funnene på nettstedet Artsobservasjoner. Fram til nå har vi vært forsiktige med å blande oss inn i de politiske beslutningene. Det politiske har vi valgt å overlate til kommunen og fylket. NBF er nå i ferd med å sette opp et prinsippdokument, og dette kan føre til at vi framover i større grad skal engasjere oss i beslutningsprosessene? Personlig er jeg ikke spesielt entusiastisk for en slik utvikling.

NYTT FRA STYRET HØSTEN 2022

Bjørn Erik Halvorsen

Så kunne vi omsider ha en sommer, høst og vinter med normale aktiviteter i foreningen. Vi har hatt en normal tursesong, vi har igjen hatt en sommerekursjon og vi er inne i den mørke årstid med normal møtevirksomhet.

Vi må helt tilbake til før utbruddet av koronaen i mars 2020 for å finne forrige gang vi kunne drive foreningen på denne måten.

Jeg vil oppfordre medlemmene til å stille opp på arrangementer som settes opp. Hver tur og hvert møte er det noen som har gjort en innsats for å få satt opp, og det fortjener oppslutning fra medlemmene.

Så kunne vi omsider ha en sommer, høst og vinter med normale aktiviteter i foreningen. Vi har hatt en normal tursesong, vi har igjen hatt en sommerekursjon og vi er inne i den mørke årstid med normal møtevirksomhet.

Vi må helt tilbake til før utbruddet av koronaen i mars 2020 for å finne forrige gang vi kunne drive foreningen på denne måten. Jeg vil oppfordre medlemmene til å stille opp på arrangementer som settes opp. Hver tur og hvert møte er det noen som har gjort en innsats for å få satt opp, og det fortjener oppslutning fra medlemmene. Værmessige har vi hatt et merkelig år. Det har vært ekstremt tørt fram til i høst. Det ser likevel ut til at naturen har greid seg bra. Om noen arter har blitt redusert i mengde finner vi ut neste år. Det har vært noen regnbyger innimellom som trolig har vært et viktig bidrag for plantene. Høsten derimot har vært svært våt og mild, og mengder av

sopp har kommet opp.

Sommerekursjonen til Bessheim ble botanisk rike dager. Med litt ustadig vær på noen av dem, fikk de 20 deltakerne også oppleve to flotte sommerdager med fine vandringer i fjellet. Opplevelser derfra vil bli vist på julemøtet på Sundjordet klubbhus. Det er nå flere personer i foreningen som har rolle som validatorer i Artsobservasjoner. Dette er i tråd med NBFs planer for ta over det meste av dette arbeidet fra Sabima.

Spesielt har Øystein Nilsen vært aktiv. Når en registrering er godkjent i Artsobservasjoner, vil det vises med en fyldig prikk på nettløsningen Artskart. Men, her ligger det også en oppfordring til dem som registrer i Artsobservasjoner om å dokumentere tydelig med bilder. Det gjelder å få fram de detaljene som skiller registreringene fra andre nærstående arter.

Nå har nettopp Reidar Elven, med flere, utgitt ny utgave av "Norsk flora». Den vil være et nyttig oppslagsverk for dem som er usikre på hvilke detaljer som det er viktig å få med på fotografiene. NBF har nå tatt i bruk nytt medlemssystem. Det heter StyreWeb. Alle i TBFs styre har fått tilgang til å gjøre oppdateringer i løsningen. Åse Halvorsen har satt seg spesielt godt inn i funksjonaliteten. Hun har nå lært å skrive ut adresselapper og kan sende meldinger til medlemmene på e-post eller SMS. NBF vil på nyåret ta og fjerne medlemmer som ikke har betalt kontingent. Dermed får vi en mer korrekt medlemsmasse i løsningen. Da gjenstår det bare å ønske alle TBF-medlemmer en fin juletid og vinter!

Returadresse: Telemark Botaniske Forening, Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn

INNHold	Side
<i>Listéra</i> for 20 år siden. Planter i Bibelen, av <i>Arne Abrahamsen</i>	3
Presseklipp. Verstingplante dukket opp igjen	11
Gjenbruk av turreferat, av <i>Tore Granly</i>	17
Pølstarr og grusstarr, av <i>Roger Halvorsen</i>	19
Diktarens blomster Arne Garborg: Til deg, du hei og bleike myr med bukkeblad, der hegre stig og heilo flyr, eg gjed mitt kvad, av <i>Roger Halvorsen</i> , ein Rogalandsven.	21
Nabolaget ville vekster: <i>Cotoneaster</i> : To naturlige ei middels åsgårdsrei av forvillede av <i>Anders Often</i> , med fotografier av <i>Kristin Vigander</i>	29
Ny lokalitet med rød skogfrue funnet i Bamble. De røde skogfruene øst for Grasmyr. Tekst: <i>Bjørn Erik Halvorsen</i> Foto: <i>Marith Gullbekk Markussen</i>	35
Nytt fra styret, av <i>Bjørn Erik Halvorsen</i>	39